

**Analyzing the Environmental Behavior of Nomads, Before and After Implementation of JICA
(Case Study: Bazoft Sector of Chaharmahal & Bakhtiari Province)**

Davood Mahdavi*

Geography faculty of humanities, Payam-e-Noor University, Tehran, Iran
dmahdavi@pnu.ac.ir

Roghayeh Alijani Alijanvand

Master of Science in Geography Department, Payame Noor University, Shahrekord, Iran
alijaniroghaye101@gmail.com

Reza Mohajer

Assistant Professor, Department of Agriculture, Payame Noor University, Tehran, Iran
r_mohajer2000@yahoo.com

Abstract

Issue: Today, environmental crises have threatened the lives of humankind in a worrying way, in so far as it threatens the lives of humans and other organisms on the planet. A quick look at the environmental situation in recent decades suggests that human activities and behaviors have been the most effective and important causes of environmental changes. Meanwhile, the most effective way to protect the environment is to evaluate people's behavior and performance, in reaching the foundations of sustainable life.

Purpose: The purpose of this study was to analyze the assessment of nomads' environmental behaviors before and after the implementation of the JICA project in the Bazoft sector.

Methodology: This is an applied research, with a descriptive-analytical method. Library information and field studies have been used to collect information. The statistical population of this research consisted nomad groups; also local administrators (of village managers, and Islamic Council members), residing in the five villages studied: Tabarok-e-Sofla, Gaazestan, Maazereshteh, Dorak-e-Sofla, and Tarom; where the JICA project was implemented. Based on the population of the nomadic households resided in these five villages, 210 households were selected and completed the questionnaire; while, a sample of 15 officials was selected in total. To analyze the data, Descriptive statistical tests, also tests such as U-man-Whitney, Kruskal-Wallis test, and Wilcoxon test were used.

Results: results showed that the environmental behavior of nomads, had improved (3.46) significantly after the implementation of the JICA plan, compared with the average of the nomadic environmental behaviors before the implementation of the JICA scheme (1.9). Results also showed that there was a significant difference in the social and cultural environmental-behaviors of the nomads of the villages, before and after the implementation of the JICA scheme.

Innovation: In the present article, nomads' environmental behaviors, before and after the implementation of the JICA Plan, has been evaluated and evaluated for the first in the country.

Key words: environmental behaviors, Nomads, JICA plan, Bazoft sector.

فصلنامه علمی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)

سال نهم، شماره چهارم، (پیاپی ۳۵)، زمستان ۱۳۹۸

تاریخ وصول: ۹۷/۰۷/۱۰ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۲۵

صص: ۲۳۲-۲۰۷

تحلیل رفتار زیست‌محیطی عشایر پیش و پس از اجرای طرح جایکا مطالعه موردی: بخش بازفت استان چهارمحال و بختیاری

داوود مهدوی^{۱*}، رقیه علیجانی علیجانوند^۲، رضا مهاجر^۳

۱- استادیار. گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۲- کارشناس ارشد گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، شهرکرد، ایران

۳- استادیار گروه کشاورزی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

چکیده

امروزه بحران‌های زیست‌محیطی به طرز نگران‌کننده‌ای زندگی انسان را تهدید کرده است؛ تا حدی که حیات انسان و سایر موجودات کره خاکی را به مخاطره انداخته است. نگاهی گذرا به وضعیت محیط زیست در دهه‌های اخیر نشان می‌دهد فعالیت‌ها و رفتارهای انسانی، مؤثرترین و مهم‌ترین علل تغییرات زیست‌محیطی است. در این بین مؤثرترین گام برای حفظ محیط زیست، ارزیابی رفتار و عملکرد مردم در رسیدن به اصول اولیه زندگی پایدار است.

هدف پژوهش حاضر، ارزیابی سنجش رفتارهای زیست‌محیطی عشایر پیش و پس از ایجاد طرح مدیریت مشارکتی جنگل و مرتع (جایکا) در بخش بازفت استان چهارمحال و بختیاری است.

این پژوهش از نوع کاربردی و از حیث روش‌شناسی، توصیفی-تحلیلی بر مبنای شیوه پیمایش است. برای گردآوری اطلاعات لازم از بررسی‌های کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش دو گروه عشایر و مدیران محلی (دهیار و شورای اسلامی) ساکن در پنج روستای مطالعه شده است؛ شامل تبرک سفلی، گزستان، مازهرشته، دورک سفلی و طارم که طرح جایکا در آنها اجرا شده است. نمونه آماری براساس جمعیت خانوار عشایری ساکن در این ۵ روستا و با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۲۱۰ خانوار انتخاب شد. پرسش‌نامه را نیز آنها تکمیل کردند و از گروه مسئولان تعداد ۱۵ نفر به صورت تمام‌شماری انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها آزمون‌های آماری توصیفی و آزمون‌هایی همچون یومن-ویتنی، کروسکال-والیس و ویلکاکسون به کار رفت.

یافته‌ها نشان داد رفتار زیست‌محیطی عشایر پس از اجرای طرح جایکا نسبت به قبل به طور مشخصی بهبود یافته است؛ به طوری که میانگین رفتارهای زیست‌محیطی عشایر در پیش از اجرای طرح جایکا، ۱/۹ و در پس از اجرای آن، ۳/۴۶ به دست آمد. همچنین نتایج نشان داد تفاوت معناداری در رفتارهای اجتماعی و فرهنگی زیست‌محیطی عشایر روستاهای مطالعه شده پیش و پس از اجرای طرح جایکا وجود دارد. در مقاله حاضر برای نخستین بار رفتارهای زیست‌محیطی عشایر پیش و پس از اجرای طرح جایکا (که برای نخستین بار در کشور اجرا شده) سنجیده و ارزیابی شده است.

واژگان کلیدی: رفتارهای زیست‌محیطی، عشایر، طرح جایکا، بخش بازفت

مقدمه

امروزه بحران‌های زیست‌محیطی به طرز نگران‌کننده‌ای زندگی انسان را تهدید کرده است؛ تا حدی که حیات انسان و سایر موجودات کرهٔ خاکی را به مخاطره انداخته است. رفتارهای غیرمسئولانهٔ انسان، استفادهٔ بی‌رویه از انرژی در منازل، استفاده از تولیدات یک‌بار مصرف، استفاده از وسایل نقلیهٔ شخصی، استفاده از انواع آفت‌کش‌ها، دفع مواد زائد به روش غیربهداشتی و جمع‌آوری و تفکیک‌نکردن به‌منظور بازیافت، افکار جهان را به طرز نگران‌کننده‌ای به خود معطوف کرده و حساسیت شدیدی به محیط زیست در سطح جهانی به وجود آورده است (صالحی و امامقلی، ۱۳۹۱: ۱۴). از سوی دیگر، حفظ محیط زیست، یکی از مهم‌ترین مسائلی است که دنیای امروز با آن روبه‌روست. این مسئله یکی از دغدغه‌های همیشگی در بیشتر کشورهای در حال توسعه بوده است. به زعم جامعه‌شناسان محیط زیست تعامل میان انسان و محیط زیست متأثر از عوامل اجتماعی و فرهنگی مختلفی است. یکی از راهکارهای اجتناب از آسیب‌رساندن به محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن، تغییر رفتار انسان‌ها به سمت و سوی ابعاد طبیعت‌گرایانه است. (نصرتی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۴)؛ از این رو در قرن حاضر رفتارهای زیست‌محیطی انسان، به‌منزلهٔ یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل بر محیط زیست توجه بسیاری از جامعه‌شناسان محیط زیستی را به خود جلب کرده است (Dunlap & Jones, 2002: 486).

واکاوی ادبیات مربوط به موضوع نشان می‌دهد رفتار زیست‌محیطی، اصولاً رفتاری است که فرد در برخورد با محیط زیست از خود بروز می‌دهد. افراد هر اجتماعی برحسب شرایط و مقتضیات خاص اجتماعی، فرهنگی و شخصیتی خود برخورد متفاوتی با محیط زیست دارند. این رفتارها ممکن است کاملاً مثبت، محیط‌گرایانه و مسئولانه یا برعکس کاملاً منفی و مخالف محیط زیست باشد. منظور از رفتار محیط‌گرایانه، رفتاری است که آگاهانه به دنبال کاهش اثر منفی کنش فرد بر جهان طبیعی و ساخته‌شده به دست انسان باشد؛ از جمله کاهش مصرف انرژی و منابع، استفاده از مواد غیرسمی، کاهش تولید مواد زائد (Kollmuss & Agyeman, 2002: 14). از سوی دیگر کنش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی ضمن اینکه بر بیشتر مسائل و تهدیدات زیست‌محیطی تأثیر می‌گذارند، خود نیز از عواملی تأثیر می‌پذیرند (Dunlap & Jones, 2002: 487)؛ از این رو پژوهشگران جامعه‌شناسی زیست‌محیطی از جمله دانلپ و ون لیر^۱ (۱۹۸۷) عوامل تأثیرگذار بر رفتارهای زیست‌محیطی از جمله متغیرهای جمعیت‌شناختی (سن، جنس، طبقهٔ اجتماعی، محل سکونت، وضعیت تأهل، تعداد فرزندان و سن فرزندان)، گرایش سیاسی، ایدئولوژی سیاسی، عملکرد زیست‌محیطی ملت‌ها، آگاهی زیست‌محیطی و عقیدهٔ دینی را بررسی کرده‌اند (Dunlap & Van Liere, 1987: 56). جامعه‌شناسان تلاش می‌کنند عوامل مؤثر بر گرایش انسان در حفظ محیط زیست را شناسایی کنند؛ زیرا با شناخت این عوامل امکان ارائهٔ راه‌حلی برای تغییر رفتار مخرب و تشویق به رفتارهای مثبت محیطی میسر می‌شود (واقفی و حقیقتیان، ۱۳۹۳: ۹).

به‌رحال باید پذیرفت بحران جهانی محیط زیست پیش روی ماست و در عصر حاضر به‌طوری بی‌سابقه فعالیت‌های انسانی، تبادل ماده و انرژی و زیرمجموعه‌های اقتصادی وابسته را فراگرفته است؛ به همین دلیل نظرگاه

^۱ - Dunlap and Van Liere

توسعه پایدار اهمیتی بسزا دارد تا بتوان در عین اجرای برنامه‌های توسعه، حفظ محیط زیست، جلوگیری از تخریب اکولوژیک محیط و امکان ایجاد پالایش و بازسازی محیط زیست را در برنامه‌ها مدنظر قرار داد (جعفرنیا و جلیلود، ۱۳۸۹: ۲). مطالعات پژوهشگران حاکی است مشارکت گسترده مردم و تغییر در نگرش و رفتار افراد، یکی از شناخته‌شده‌ترین لازمه‌های هر برنامه مدیریت پایداری است. اصولاً مدیریت پایدار و نیز کیفیت محیط زیست وابسته به این است که آیا افراد علاقه‌ای به کمک در حفاظت از منابع دارند یا نه. دانستن طرز تفکر مردم، چگونگی درک آنان از منابع طبیعی و تمایل آنها به انواع اقدامات لازم برای حفاظت از محیط زیست به منظور حل مسائل و بحران‌های محیط زیستی و دستیابی به تغییرات ضروری است (Katuwal, 2012: 5)؛ از این رو اجرای طرح‌های جامع به منظور جلب مشارکت مردم برای کاهش یا جلوگیری از آثار رفتار مخرب آنها بر محیط زیست و نیز حفاظت از منابع طبیعی موجود پیرامونی خویش و درنهایت سنجش آثار و پیامدهای اجرای این گونه طرح‌ها بر نوع و نحوه تغییر رفتار آنها در قبال محیط زیست به‌ویژه در مناطق روستایی و عشایری، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است؛ این در حالی است که در ایران نیز همراه با بروز چالش‌های فراوان زیست‌محیطی به‌ویژه در حوزه‌های روستایی و عشایری و مناطق کوهستانی و جنگلی کشور، طرح‌ها و برنامه‌های زیادی برای جلوگیری از تخریب بیشتر محیط زیست و اصلاح نگرش و رفتار مردم به اجرا درآمده است؛ طرح مدیریت مشارکتی جنگل و مراتع (جایکا) از جمله این طرح‌هاست که با همکاری آژانس بین‌المللی همکاری‌های کشور ژاپن و اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۸۹ شروع به کار کرد. جایکا با عنوان پروژه مدیریت مشارکتی جنگل و مراتع در پنج روستای عشایری بخش بازفت (شامل تبرک سفلی، گزستان، مازهرشته، دورک سفلی و طارم) اجرا شد. از مهم‌ترین چالش‌های محیط زیستی منطقه بازفت، تخریب جنگل‌ها و مراتع، قاچاق چوب و زغال، تخریب سرزمین، جنگل‌زدایی و کاهش تنوع زیستی است. نبود اقدامات یکپارچه مشارکتی مدیریت پایدار زمین و جنگل از جمله دلایل عمده شروع این پروژه است. درحقیقت جایکا با هدف حفاظت از منابع طبیعی، پروژه پنج‌ساله (ژوئیه ۲۰۱۰ تا ژوئیه ۲۰۱۵) مدیریت مشارکتی جنگل‌ها و مراتع استان چهارمحال و بختیاری را با استفاده از ابتکار و نظر ساکنان محلی و معرفی معیشت جایگزین برای آنها به منظور کم کردن آثار منفی زیست‌محیطی بر جنگل‌ها و مراتع در بخش بازفت شهرستان کوهرنگ اجرا کرده است. کاهش فرسایش خاک، بهبود پوشش گیاهی، افزایش محصولات مرتبط، بهبود معیشت مردمی، کاهش خطرات سیل و حفظ منابع آب از جمله مهم‌ترین راهکارهای مدیریت جامع حوضه آبخیز در حین اجرای پروژه جایکا بوده است. در این راستا برگزاری دوره‌های آموزشی برای جوامع محلی، بهبود فنون حفظ آب و خاک، جلوگیری از تخریب جنگل و مراتع، کاشت گونه‌های اقتصادی، بهبود فعالیت‌های معیشتی پیش‌برنده حفاظت از آب، خاک، جنگل و ارزشیابی و پایش فعالیت‌ها، از دیگر اقدامات و فواید مهم اجرای این پروژه مهم بین‌المللی در این استان است. اهداف اصلی این پروژه، حفاظت از جنگل‌ها و مراتع حوزه و افزایش درآمد محلی در روستاهای هدف بود و در کنار آن نیز تغییر رفتار و نگرش عشایر منطقه به محیط زیست پیرامون خویش به منزله یکی از اهداف جنبی پیگیری می‌شد (گزارش طرح جایکا، ۱۳۹۴: ۵۴).

مطالعات طرح جایکا نشان می‌دهد اگرچه پتانسیل زیاد در منطقه بازفت و بسیاری از زیرساخت‌های دولتی گسترش کار را برای کشاورزان به وجود آورده، ولی هنوز بهبود چشمگیری در شیوه زندگی سکنه و شرایط جنگل‌ها و مراتع رخ نداده و در این طرح برخلاف بهبود نسبی وضعیت عشایر بخش بازفت در برخورداری از خدمات، بسیاری از انتظارات منطقی سکنه برآورده نشده است (همان: ۹)؛ ولی در عین حال اقدامات و برنامه‌های اجراشده تا حدود زیادی باعث تغییر نگرش و دانش زیست‌محیطی عشایر و پیرو آن تغییر رفتار محیط‌گرایانه عشایر منطقه شده است؛ بنابراین با عنایت به اینکه بررسی وضعیت گذشته و حال رفتار عشایر و تجزیه و تحلیل پتانسیل‌های زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مردم محلی در چشم‌انداز آینده بسیار مفید است، از این رو پژوهش حاضر با هدف سنجش رفتارهای زیست‌محیطی عشایر پیش و پس از اجرای طرح جایکا در بخش بازفت تلاش دارد ضمن پاسخگویی به پرسش‌های کلیدی زیر، تأثیرات طرح جایکا را بر رفتارهای زیست‌محیطی عشایر منطقه بررسی کند.

- ۱- تفاوت معناداری در رفتارهای اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی عشایر روستاهای مطالعه‌شده پیش و پس از اجرای طرح جایکا وجود دارد؟
- ۲- تفاوت معناداری بین روستاهای مطالعه‌شده به لحاظ رفتارهای زیست‌محیطی عشایر پیش از اجرای طرح جایکا وجود دارد؟
- ۳- بین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی عشایر (سن، جنسیت و تحصیلات) با رفتارهای زیست‌محیطی در پیش و پس از اجرای طرح جایکا رابطه معناداری وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

نصرتی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵) رفتار زیست‌محیطی شهروندان تهرانی را تبیین جامعه‌شناختی کردند. روش انجام این پژوهش از نوع پیمایشی و نمونه آماری، ۳۸۵ نفر از شهروندان ساکن در مناطق ۲۲گانه تهران بوده است. نتایج پژوهش نشان داد میزان آگاهی، نگرش و رفتار زیست‌محیطی شهروندان تهران در حد متوسط و رو به زیاد است. همچنین یافته‌ها نشان داد رابطه مثبت و معناداری بین نگرش و آگاهی زیست‌محیطی با رفتار آن وجود دارد. همچنین نتایج مدل معادله ساختاری نشان داد در مجموع دو متغیر نگرش و آگاهی زیست‌محیطی توانسته‌اند ۶ درصد از واریانس رفتار زیست‌محیطی را تبیین کنند.

واقفی و حقیقتیان (۱۳۹۳) تأثیر سرمایه فرهنگی (بعد نهادینه) را بر رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی با رویکرد توسعه پایدار شهری شیراز بررسی کردند. نمونه پژوهش ۳۸۵ نفر از افراد بالای ۱۸ سال ساکن شهر شیراز بودند. داده‌های پیمایشی با پرسش‌نامه ساختاریافته، گردآوری و با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. نتایج تحلیل نشان داد بین جنس، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، وضعیت تأهل و رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی، رابطه معناداری وجود دارد و رابطه بین سرمایه فرهنگی (بعد نهادینه‌شده) و رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی تأیید شد.

واقفی و حقیقتیان (۱۳۹۴) در پژوهشی دیگر نقش سرمایه فرهنگی را در رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی در شهر شیراز بررسی کردند. نمونه پژوهش را ۳۸۵ نفر از افراد بالای ۱۸ سال ساکن شهر شیراز تشکیل می‌دادند. نتایج به‌دست آمده نشان داد سرمایه فرهنگی ۱۵ درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی را تبیین می‌کند.

قادری و همکاران (۱۳۹۴) عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتار زیست‌محیطی را در شهرستان مریوان بررسی کردند. پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و به روش تصادفی چندمرحله‌ای خوشه‌ای و با استفاده از پرسش‌نامه استاندارد ۴۰۰ نفر از افراد بالای ۱۸ سال شهر مریوان را بررسی کرده است. نتایج پژوهش نشان داد بین پارادایم نوین اکولوژیکی با رفتار بازیافت رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد؛ همچنین بین نگرش به بازیافت و رفتار بازیافت رابطه معنادار و مثبتی به دست آمده است. یافته‌ها نشان داد بین سن، وضعیت تأهل و تحصیلات با رفتار بازیافت پاسخگو رابطه معناداری وجود ندارد؛ اما بین جنسیت، درآمد و نوع شغل با رفتار بازیافت رابطه معناداری به دست آمد. نتایج تحلیل رگرسیونی نیز نشان داد ۱۹ درصد از واریانس متغیر وابسته با متغیرهای مستقل (نگرش به بازیافت و پارادایم نوین اکولوژیکی) تبیین شده است.

عمید (۱۳۹۰) نقش آموزش‌های زیست‌محیطی را در ارتقای آگاهی عشایر اسکان‌یافته شهرستان اندیمشک با تأکید بر استفاده بهینه از منابع انرژی بررسی کرد. جامعه آماری در این پژوهش خانوارهای عشایر قلعه‌مختار مستقر در شهرستان اندیمشک هستند که با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده برگزیده و از بین ۲۱۰۰ خانوار، ۳۲۵ نفر با فرمول کوکران برای پاسخگویی به پرسش‌نامه تدوین‌شده انتخاب شدند. نتیجه حاکی از ارتباط مثبت بین آموزش‌های انجام‌شده و ارتقای آگاهی زیست‌محیطی و رفتار درست عشایر بود.

خوشفر و همکاران (۱۳۸۹) پژوهشی را با عنوان «بررسی رفتار مردم نسبت به محیط زیست (مطالعه موردی: مناطق شهری و روستایی استان گلستان)» انجام دادند. هدف این پژوهش، بررسی رابطه دانش زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی و روش پژوهش پیمایشی بود. نتایج نشان داد تحصیلات با رفتارهای زیست‌محیطی رابطه معناداری دارد.

استنفورد^۱ (۲۰۱۶) در پژوهشی طرح مشارکتی در تشویق سفرهای پایدار را در پارک ملی در محیط روستایی بررسی کرد. این پژوهش بر معرفی روش‌هایی نوین در حمل‌ونقل پایدار و کاهش آثار زیست‌محیطی گردشگری تمرکز دارد. بر اثر این پژوهش بسیاری از سازمان‌ها به تغییر و توسعه محیط سازمانی تشویق شدند. در این پژوهش روش‌هایی برای جایگزینی سفر با خودرو در سه پارک ملی در انگلستان و حفظ محیط زیست پیاده‌سازی شد. نتایج این پژوهش نشان‌دهنده سودمندی پروژه‌های مشارکتی برای ایجاد نظریه‌های بهتر و راحتی و فهم اجرای مدیریت مشارکتی در سراسر جهان است.

¹ - Stanford

سالدیوا و همکاران^۱ (۲۰۱۶) در پژوهشی محیط سازمانی و توسعه مشارکت سازمانی را در حوزه حفاظت از محیط زیست منطقه سامرا تجزیه و تحلیل کردند. راهکار مشارکت‌های دولتی روشی مؤثر در ایجاد پلت‌فرم کاری در توسعه زیرساخت‌ها و پروژه‌های محیطی اجتماعی است و موجب راه‌اندازی مسائل زیست‌محیطی و فعال‌سازی در منطقه سامراست. نتایج پژوهش نشان می‌دهد اجرای پروژه‌های مشارکتی در حوزه حفاظت از محیط زیست موجب شکل‌گیری بهتر محیط زیستی منطقه می‌شود و برای متخصصان منطقه‌ای و حوزه‌ای نیز مفید است.

تنگبرگ و همکاران^۲ (۲۰۱۶) پژوهشی درباره نقش مدیریت مشارکتی پایدار در چین و ارزیابی مشارکت ۱۰ ساله انجام دادند. مدیریت مشارکتی در چین، برنامه‌ای در چهارچوب برنامه‌ریزی مبارزه با تخریب اراضی و نابودی اکوسیستم و مدیریت یکپارچه محیط زیست است. در این پژوهش رویکردهای مشارکتی برای تدوین اقدامات IEM و مدیریت پایدار زمین در جمهوری چین در ۱۰ سال بررسی می‌شود. برنامه‌های مشارکت موجب تأمین مالی طرح‌های جبران زیست‌محیطی و حفظ و افزایش وجوه مالی زیست‌محیطی و نظارت و ارزیابی بهتر و چندمنظوره تصمیم‌گیری در سطح ملی است.

چن و چای^۳ (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «تأثیر عوامل اجتماعی- جمعیتی و نگرشی به رفتارهای زیست‌محیطی شهری در چین» بیان می‌کنند چین فعلی با چالش‌های زیست‌محیطی مختلفی روبه‌روست و به مدیریت اطلاعات زیست‌محیطی نیاز دارد. پژوهش نشان داد زن‌بودن، جوان‌بودن، تحصیلات زیاد، مجردبودن و شاغل‌بودن احتمال مشارکت در رفتارهای زیست‌محیطی را افزایش می‌دهد.

بدروس^۴ (۲۰۰۷) در مطالعه‌ای با عنوان «نگرانی زیست‌محیطی و رفتارهای طرفدار محیط زیست: رابطه بین دانش، نگرش‌ها و رفتارها با بهره‌گیری از نمونه ملی نظرسنجی عمومی اجتماعی در سال ۲۰۰۰»، رابطه نگرانی زیست‌محیطی و رفتار طرفداری محیط زیست را در ۱۱۶۰ پاسخگو بررسی کرد. نتایج نشان داد نگرانی زیست‌محیطی در سطح شخصی بهترین پیش‌بینی‌کننده خاص رفتارهای طرفدار محیط زیست است؛ اما دانش اثر کمی دارد و بیشتر متغیرهای اجتماعی- جمعیتی با نگرانی‌های زیست‌محیطی یا رفتارهای طرفدار محیط زیست ارتباط معناداری ندارند.

مبانی نظری پژوهش

محیط زیست و منابع طبیعی از ثروت‌های حائز اهمیت برای نسل‌های کنونی و آینده است که نقش بسیار مهمی در تعادل بوم‌شناختی، درآمدزایی و توسعه روستایی و عشایری دارد. امروزه به دلایل مختلف از جمله خشکسالی‌های پی‌درپی، مشکل فرسایش بادی و شوری خاک، تخریب زمین‌ها بر اثر استفاده بی‌رویه از عرصه‌های

1- Saldaeva at all

2- Tengberg at all

3- Chen and Chai

4- Bedrous

طبیعی و بهره‌برداری‌های نامناسب، سرعت تخریب و بهره‌برداری بسیار بیشتر از روند تجدید و احیای این منابع است و همین مسئله باعث نابودی سطوح گسترده‌ای از منابع و شکنندگی عرصه‌های وسیع‌تر محیط زیست شده است؛ از این رو حفاظت و بهره‌برداری پایدار از این منابع ارزشمند اهمیت ویژه‌ای دارد (قادری و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۳).

آنچه ما را احاطه کرده، آنچه ما بر آن اثر می‌گذاریم و آنچه ما را متأثر می‌سازد، تشکیل‌دهنده محیط زیست ماست. بر این اساس همسایه ما، خانه ما و کوچه، خیابان و... به همان اندازه به محیط زیست ما تعلق دارند که جنگل‌ها و پرندگان، قسمتی از محیط زیست ما را تشکیل می‌دهند؛ همچنین خورشید، ماه، سیارات، آب‌وهوا، همه و همه، عوامل و بخش‌هایی از محیط زیست ما هستند (میرابراهیمی، ۱۳۸۹: ۶).

محیط زیست انسان عبارت است از مجموعه عوامل طبیعی و مصنوعی و اجتماعی که در اطراف او وجود دارند و بر زندگی‌اش تأثیر می‌گذارند و از او تأثیر می‌پذیرند و به سه بخش کلی تقسیم می‌شود (سعیدنیا، ۱۳۸۸: ۱۷). درباره مفهوم حفاظت نخستین بار در سال ۱۹۱۳ کنفرانس بین‌المللی حفاظت از منابع طبیعی و پس از ۳۵ سال در سال ۱۹۴۸ «اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی (IUCN)» تشکیل شد. از آن زمان تاکنون هر سال در سطوح قاره‌ای و جهانی، کنفرانس‌هایی به منظور تعیین سیاست‌های مشترک برای حفاظت از منابع طبیعی کشورها تشکیل می‌شود (برخوردار، ۱۳۸۷: ۱۵). از سوی دیگر محیط و طبیعت جزو پدیده‌های متأثر از رفتارهای مستقیم و غیرمستقیم مردان و زنان است و تفکر، رفتار و بینش این دو جنس بر چگونگی و کیفیت محیط زیست مؤثر خواهد بود (صالحی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵۵).

رفتار زیست‌محیطی، رفتارهای افراد در محیط خانه، محل کار و شهر است که با توجه به ملاحظات زیست‌محیطی و با نیت زیست‌محیطی انجام می‌شود. به عقیده لی و همکاران^۱ (۱۹۹۸) از لحاظ مفهومی، رفتار محیط زیستی به اعمال واضح و قابل مشاهده اشاره دارد که توسط فرد و در پاسخ به محیط زیست انجام می‌شود. بررسی نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی از این رو اهمیت دارد که با انجام آنها به این پرسش پاسخ داده می‌شود که تا چه میزان باورهای زیست‌محیطی به بروز رفتارهای متناسب با آنها می‌انجامد (مختاری ملک‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳).

رفتار زیست‌محیطی، رفتاری است که فرد در برخورد با محیط زیست از خود بروز می‌دهد. افراد هر اجتماعی برحسب شرایط و مقتضیات خاص اجتماعی، فرهنگی و شخصیتی خود برخورد متفاوتی با محیط زیست دارند. این رفتارها ممکن است کاملاً مثبت، محیط‌گرایانه و مسئولانه یا برعکس کاملاً منفی و مخالف محیط زیست باشد. منظور از رفتار محیط‌گرایانه، رفتاری است که آگاهانه به دنبال کاهش اثر منفی کنش فرد بر جهان طبیعی و ساخته‌شده به دست انسان باشد (از جمله کاهش مصرف انرژی و منابع، استفاده از مواد غیرسمی، کاهش تولید مواد

¹ - Lee at all

زائد). رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه، مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه در مواجهه با محیط زیست است که طیف وسیعی از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص را برای رفتار در مواجهه با محیط زیست شامل می‌شود (Kollmuss & Agyeman, 2002: 8)؛ این در حالی است که دستیابی به تغییرات رفتاری در ارتباط با موضوعی خاص نیز در ابتدا نیازمند ایجاد تغییر در نگرش افراد به همان موضوع است. برخورد مناسب و منطقی با محیط زیست، مسئله‌ای است که با رفتار انسان ارتباط می‌یابد (نصرتی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۴)؛ به بیان دیگر رفتار زیست‌محیطی افراد عموماً براساس اندیشه‌ها و نگرش‌های آنان شکل می‌گیرد و هرگونه تغییر در رفتارهای پایدار مستلزم تغییرات ابتدایی در نگرش‌هاست؛ بنابراین نگرش افراد به محیط زیست از عوامل مهم تعیین‌کننده رفتار زیست‌محیطی آنها به شمار می‌آید (قادری و همکاران، ۱۳۹۴: ۷).

مطالعات سیرز^۱ (۱۹۸۵) نشان می‌دهد چهار سطح تغییر در فرد وجود دارد؛ ابتدا دانش می‌یابد تغییر پیدا کند (آموزش)، این تغییر در دانش موجب تغییر نگرش و تغییر نگرش موجب تغییر رفتار فردی و تغییر رفتار فردی موجب تغییر رفتار گروهی می‌شود؛ به این ترتیب تغییر نگرش فرد نسبت به دانش فردی وی به زمان بیشتری نیاز دارد. تغییر نگرش فرد بر رفتار وی و درنهایت بر رفتار گروهی (اجتماعی و سازمانی) وی تأثیر می‌گذارد (واقفی و حقیقتیان، ۱۳۹۴: ۵).

افزون بر این پژوهشگران چندین دسته‌بندی از مجموعه عوامل مؤثر بر رفتار زیست‌محیطی ارائه کرده‌اند؛ استرن^۲ (۲۰۰۰) چهار نوع متغیر مؤثر بر رفتار زیست‌محیطی را مطرح می‌کند:

۱- **عوامل نگرشی شامل هنجارها، باورها و ارزش‌ها:** این عوامل زمینه عمومی را برای نیت زیست‌محیطی فراهم می‌کنند که آن هم به نوبه خود بر تمامی رفتارهای زیست‌محیطی فرد تأثیر می‌گذارد.

۲- **عوامل زمینه‌ای:** شامل تأثیرات بین فردی، انتظارات اجتماع، تبلیغات، قوانین حکومتی، سایر عوامل قانونی و نهادی، هزینه‌ها و انگیزه‌های گذرا، دشواری فیزیکی بعضی رفتارها، قابلیت‌ها و محدودیت‌های فراهم‌شده با تکنولوژی و محیط مصنوع، میزان دسترسی به امکانات لازم برای رفتارها و ویژگی‌های مختلف زمینه وسیع اجتماعی، اقتصادی و سیاسی.

۳- **قابلیت‌های شخصی:** شامل دانش و مهارت، داشتن وقت کافی برای انجام رفتار، قابلیت‌های اجتماعی، متغیرهای جمعیت‌شناختی نظیر سن، تحصیلات، نژاد و درآمد که معرف‌های خوبی برای این قابلیت‌های شخصی هستند.

۴- **عادت‌کردن:** عادت به روش عملکرد استاندارد، یک عامل کلیدی مؤثر بر رفتار معنادار و سازمان‌یافته زیست‌محیطی است (مختاری ملک‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۹).

¹ - sears

² - Stern

بدین ترتیب رفتار زیست‌محیطی متأثر از دامنه گسترده‌ای از عوامل است و کمتر پژوهشی یافت می‌شود که تمامی متغیرها را بررسی کرده باشد. از سوی دیگر پاسخ به این پرسش که چرا افراد عمل محیط‌گرایانه انجام می‌دهند و چه عواملی مانع رفتارهای محیط‌گرایانه می‌شود، کمی پیچیده است. چهارچوب‌های نظری و مدل‌های مختلفی برای تبیین رفتارهای زیست‌محیطی در پژوهش‌های مختلف به کار برده شده است. در این مدل‌ها و نظریه‌ها به عوامل مختلفی برای تبیین رفتارهای زیست‌محیطی اشاره شده است. در قدیمی‌ترین مدل‌ها که به مدل قدیمی و خطی رفتار محیط‌گرایانه معروف است، رابطه بین متغیرها خطی است؛ بدین صورت که دانش زیست‌محیطی به پیدایش نگرش زیست‌محیطی منجر می‌شود؛ به طوری که فرد با آگاهی زیست‌محیطی و توجهات زیست‌محیطی بیشتر در نهایت رفتاری معطوف به محیط زیست انجام می‌دهد (نواح و فروتن‌کیا، ۱۳۹۰: ۷).

در مجموع هدف نهایی نظریه‌های حفاظت محیط زیست درباره محیط اجتماعی، توسعه و افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی در سطح جامعه و نیز تقویت فرهنگ زیست‌محیطی در سطوح مختلف اجرایی است. به نظر می‌رسد درک ماهیت رفتار فرد در گرو شناخت نگرش‌های فرد به آن موضوع است و باید از نگرش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی افراد آگاهی یافت (خوشفر و همکاران، ۱۳۸۹: ۳)؛ بنابراین با عنایت به اینکه عموماً نتایج حاصل از پژوهش‌های زیست‌محیطی در کشورهای مختلف، متفاوت است و قابلیت تعمیم در سطح جهانی را ندارند، از این رو نیاز به انجام پژوهشی مستقل در داخل کشور و ارائه راهکار در این زمینه، ضروری به نظر می‌رسد. از سوی دیگر پرداختن به مسئله رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی و مقایسه سنجش رفتارهای زیست‌محیطی افراد پیش و پس از اجرای طرح‌های زیست‌محیطی، امری نسبتاً جدید است و از این رو پژوهش حاضر رفتار زیست‌محیطی عشایر را پیش و پس از اجرای طرح جایکا در منطقه بازفت بررسی کرده و سنجیده است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی مبتنی بر پیمایش است. برای گردآوری اطلاعات از دو روش اسنادی-کتابخانه‌ای و میدانی و با توجه به ماهیت پژوهش حاضر از ابزار پرسش‌نامه استفاده شده است. در این پژوهش از یک پرسش‌نامه با پرسش‌های بسته برای گردآوری اطلاعات استفاده شد. در بخش اول پرسش‌نامه مشخصات پاسخ‌دهندگان و در بخش دوم پرسش‌های عمومی با استفاده از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت با ۷ پرسش، پرسش‌های مربوط به اقدامات طرح جایکا در حفاظت از محیط زیست (جنگل و مرتع) با ۲۱ پرسش، پرسش‌های مربوط به سنجش رفتارهای زیست‌محیطی عشایر (پیش و پس از اجرای طرح جایکا) با ۳۷ پرسش سنجیده شد.

جدول ۱- برآورد پایایی پرسش‌نامه با نرم‌افزار SPSS (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷)

مؤلفه	تعداد پرسش	ضریب آلفای کرونباخ
اقدامات طرح جایکا در حفاظت از محیط زیست	۲۱	۰/۷۹۴
رفتارهای محیط زیستی عشایر	۷۴	۰/۷۸۶

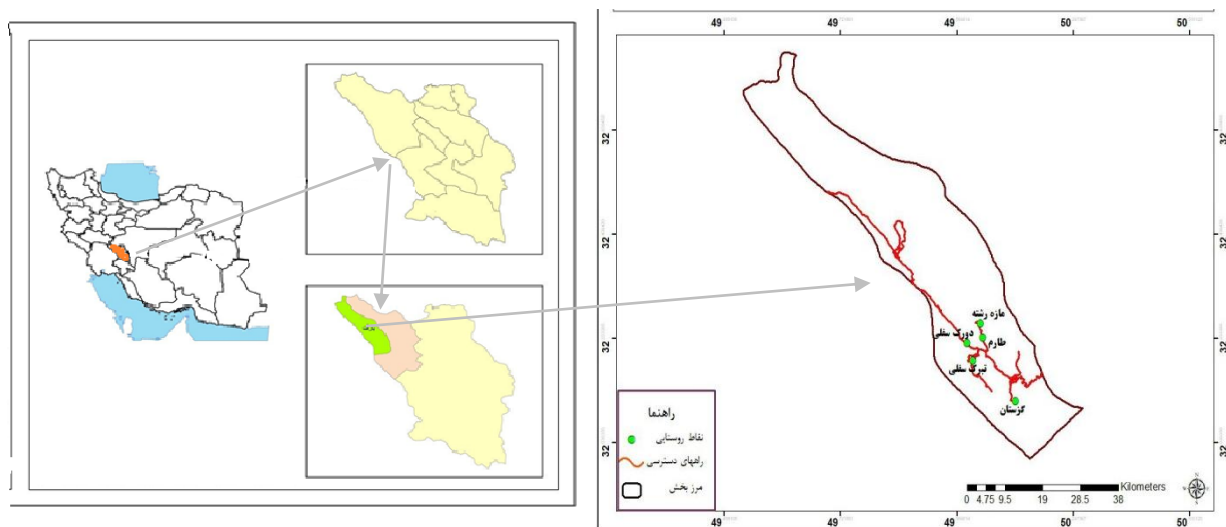
جامعه آماری این پژوهش دو گروه بوده‌اند؛ گروه اول شامل عشایر ساکن در ۵ روستا (تبرک سفلی، گزستان، مازهرشته، دورک سفلی و طارم) که طرح جایکا در آنها اجرا شده است. از بین روستاهای انتخاب‌شده براساس کل جمعیت خانوار ساکن در این ۵ روستا با استفاده از فرمول تصحیح خانوارها پرسش‌نامه را تکمیل کردند. تعداد خانوار براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ در روستای تبرک سفلی، گزستان، مازهرشته، دورک سفلی و طارم به ترتیب ۶۱، ۵۴، ۱۸۷، ۱۱۳ و ۲۷ خانوار بوده است. افزون بر این افراد نمونه به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند و سپس از بین روستاهای انتخاب‌شده براساس کل جمعیت خانوار عشایر ساکن در این ۵ روستا با استفاده از فرمول تصحیح ۲۰۶ پرسش‌نامه را سرپرستان خانوار و ۱۵ پرسش‌نامه را مدیران روستایی (دهیار و شورای اسلامی) تکمیل کردند. نمونه آماری برای روستای تبرک سفلی با ۱۱۳ خانوار، گزستان با ۱۸۷، مازهرشته با ۵۴، دورک سفلی با ۶۱ و طارم با ۲۷ خانوار به ترتیب برابر با ۲۸، ۲۵، ۸۷، ۵۳ و ۱۳ است.

گروه دوم شامل مسئولان محلی متشکل از دو نفر از اعضای شورای روستا و یک دهیار در هر روستا بود. با توجه به تعداد کم این جامعه آماری، نمونه‌گیری انجام نشد؛ بلکه به صورت تمام سرشماری در مجموع ۱۵ پرسش‌نامه تکمیل شد. در نهایت برای تجزیه و تحلیل داده‌ها آزمون‌های آماری توصیفی و آزمون‌های استنباطی همچون یومن-ویتنی، کروسکال-والیس و ویلکاکسون به کار رفت.

معرفی منطقه پژوهش

منطقه بازفت در موقعیت ریاضی حداقل ۲۹ دقیقه و ۴۹ درجه، حداکثر ۲۶ دقیقه و ۵۰ درجه طول شرقی و حداقل ۵۹ دقیقه و ۳۱ درجه، حداکثر ۴۹ دقیقه و ۳۲ درجه عرض شمالی و ارتفاع ۲۲۸۵ متری از سطح دریا واقع شده است؛ همچنین این منطقه با مساحت حدود ۵۳۰۰۰ هکتار در ۱۸۰ کیلومتری غرب شهرکرد واقع شده است. بازفت در شمال و شمال غرب استان قرار گرفته و یکی از آخرین زیستگاه‌های تابستانی در عشایر بختیاری است (استانداری چهارمحال و بختیاری، ۱۳۹۵). میانگین بارش در بازفت سالیانه ۹۶۹.۷ است که در مناطق کوهستانی مانند زردکوه و کوه سفید به بیش از ۱۵۰۰ میلیمتر می‌رسد و به‌طور عمده از ماه مهر تا آذر اتفاق می‌افتد. حداقل ماهیانه و حداکثر دما در دی‌ماه ۲۰- و مردادماه ۳۰ مثبت شده است. میانگین رطوبت سالیانه حدود ۶۰ درصد است که از آن ۲۵-۷۰ درصد ظرف یک سال است (اداره هواشناسی استان، ۱۳۹۳).

در استان بیشترین عرصه جنگلی شهرستان در بخش بازفت است. جنگل‌های موجود در منطقه بازفت عمدتاً از گونه بلوط ایرانی است که به‌طور پراکنده در بیشتر نقاط شهرستان دیده می‌شود. بازفت از نظر منابع آبی، یکی از غنی‌ترین مناطق کشور به شمار می‌آید. کوه‌های مرتفع منطقه، محل ذخیره آب‌های روان دائمی و منشأ و سرچشمه شبکه آب‌های جاری دائمی و فصلی است؛ آب‌های بخش شرقی استان که از کوهساران شمال شرقی سرچشمه می‌گیرند و شامل تونل‌های ۱ و ۲ کوه‌رنگ، چشمه دیمه، نعل اشکنات و آب خربه است، زاینده‌رود و آب‌های شمال غربی، غرب و جنوب غربی استان رود کارون را پدید می‌آورند که به سمت غرب جریان می‌یابد (اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان، ۱۳۹۵).

شکل ۱- نقشه موقعیت جغرافیایی شهرستان بازفت در کشور و استان چهارمحال و بختیاری

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی مربوط به مشخصات پاسخگویان نشان می‌دهد از مجموع ۲۰۶ نفر از عشایر مدنظر، ۱۴۰ نفر معادل ۶۸ درصد مرد و ۶۶ نفر معادل ۳۲ درصد زن و از بین ۱۵ نفر مسئول، تمامی افراد مرد بودند. از میان ۲۰۶ نفر گروه عشایر، ۵۲ نفر (۲۵/۲ درصد) مجرد و ۱۵۴ نفر (۷۴/۸ درصد) متأهل و در بین مسئولان نیز ۹ نفر (۶۰ درصد) مجرد و ۶ نفر (۴۰ درصد) متأهل بودند. به‌لحاظ گروه‌های سنی در گروه عشایر از میان ۲۰۶ نفر، بیشترین فراوانی با ۹۶ نفر (۴۶/۶ درصد) در گروه سنی ۲۶ تا ۳۵ سال و کمترین فراوانی با ۳ نفر (۱/۵ درصد) در گروه سنی ۶۶ سال به بالا قرار داشتند. در بین مسئولان نیز کمترین فراوانی با ۱ نفر (۶/۷) در گروه سنی ۱۵ تا ۲۵ سال و بیشترین فراوانی با ۷ نفر (۴۶/۶ درصد) در گروه سنی ۲۶ تا ۳۵ سال قرار داشتند. از نظر وضعیت تحصیلات در گروه عشایر تعداد ۵۹ نفر (۲۸/۶ درصد) بی‌سواد، ۱۲۷ نفر (۶۱/۴ درصد) دیپلم، ۱۱ نفر (۵/۳ درصد) فوق دیپلم، ۷ نفر (۳/۴ درصد) لیسانس و ۲ نفر (۱ درصد) فوق لیسانس بودند. در بین مسئولان نیز تعداد ۹ نفر (۶۰ درصد) دیپلم، ۳ نفر (۲۰ درصد) فوق دیپلم و ۳ نفر (۲۰ درصد) نیز لیسانس داشتند.

افزون بر این یافته‌های توصیفی سنجش رفتارهای زیست‌محیطی از دیدگاه عشایر در پیش و پس از طرح جایکا در جدول ۲ نشان داد میانگین کلی نظرات عشایر در زمینه رفتارهای زیست‌محیطی عشایر در پیش از اجرای طرح جایکا ۲/۰۲ بوده که در پس از طرح جایکا به ۳/۴۹ افزایش یافته است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود بین میانگین رفتارهای زیست‌محیطی در پیش و پس از اجرای طرح جایکا اختلاف زیادی وجود دارد و میانگین کلی رفتارهای زیست‌محیطی عشایر پس از اجرای طرح به مراتب بیشتر از رفتارهای زیست‌محیطی عشایر پیش از اجرای طرح است.

جدول ۲- یافته‌های توصیفی مربوط به گویه‌های سنجش رفتارهای زیست‌محیطی از دیدگاه عشایر

پس از اجرای طرح جایکا						گویه‌های سنجش رفتارهای زیست‌محیطی عشایر	پیش از اجرای طرح جایکا					
میانگین	تاریخ	ن	میانگین	تاریخ	ن		میانگین	تاریخ	ن	میانگین	تاریخ	ن
						مسئولیت‌پذیر بودن در برابر محیط زیست						
۳/۴۶	۲۱	۸۴	۷۸	۱۵	۸	پاک‌سازی داوطلبانه محیط زیست (جنگل‌ها و مراتع)	۱۰	۴	۴۳	۹۲	۵۷	۲/۱۱
۳/۶۸	۴۰	۶۹	۸۹	۷	۱	حفظ منابع زیست‌محیطی برای نسل‌های آینده	۴	۲	۵۴	۹۳	۵۳	۲/۰۸
۳/۵۶	۳۶	۶۱	۹۲	۱۷	-	علاقه به کشت گونه‌های گیاهی در حال انقراض	۶	۹	۴۲	۹۱	۵۸	۲/۰۹
۳/۴۲	۳۰	۵۰	۱۰۶	۱۸	۲	اهمیت دادن به حفاظت از اکوسیستم گونه‌های گیاهی و جانوری	۵	۵	۴۹	۸۲	۶۵	۲/۰۴
۳/۵۹	۴۶	۴۸	۹۵	۱۷	-	درک خطر تخریب جنگل‌ها و مراتع در آینده برای زندگی عشایر	۱	۱۱	۳۱	۹۹	۶۴	۱/۹۶
						یادگیری و آموزش مسائل محیط زیستی						
۳/۹۴	۳۱	۷۳	۸۴	۱۵	۳	اهمیت آموزش مسائل زیست‌محیطی	۳	۳	۶۰	۹۷	۴۳	۲/۱۵
۳/۴۳	۲۵	۶۵	۹۵	۱۷	۴	مطالعه کتب و نشریات زیست‌محیطی	۴	۱۰	۳۸	۱۰۲	۵۲	۲/۰۲
۳/۵۱	۳۲	۶۰	۹۷	۱۵	۲	تمایل به حضور در جلسات محلی برای حفظ محیط زیست	۳	۸	۴۳	۹۶	۵۶	۲/۰۶
۳/۶۱	۳۶	۷۰	۸۵	۱۵	-	انتقال دانش زیست‌محیطی خود به دیگران	۱	۶	۵۵	۸۶	۵۸	۲/۰۵
۳/۳۴	۳۳	۳۸	۱۰۵	۲۸	۲	ملزم کردن خود به شرکت در جلسات و دوره‌های آموزشی اداره منابع طبیعی	۲	۵	۳۲	۹۰	۷۷	۱/۸۶
۳/۶۳	۴۱	۶۴	۸۶	۱۴	۱	مشارکت جامعه عشایری در حفظ محیط زیست رفتار و مشارکت فردی در حفاظت از محیط زیست	۵	۱۱	۴۱	۹۳	۵۶	۲/۱۰
۳/۵۱	۱۶	۹۱	۸۶	۸	۵	تمایل به کاشت درختان در منطقه	۱	۶	۵۷	۹۶	۴۶	۲/۱۲
۳/۵۸	۲۳	۹۱	۷۹	۱۰	۳	استفاده از وسایل بازیافتی	۱	۴	۴۹	۱۰۲	۵۰	۲/۰۵
۳/۶۵	۳۳	۸۱	۸۰	۱۲	-	تلاش برای حفظ محیط زیست	-	۶	۴۹	۱۰۴	۴۷	۲/۰۷
۳/۴۸	۲۸	۷۳	۷۹	۲۳	۳	استفاده نکردن از چوب‌های درختان جنگلی برای تهیه هیزم زغال و سوخت	۲	۱۲	۴۵	۹۸	۴۹	۲/۱۲

ادامه جدول ۲- یافته‌های توصیفی مربوط به گویه‌های سنجش رفتارهای زیست‌محیطی از دیدگاه عشایر

پس از اجرای طرح جایکا						گویه‌های سنجش رفتارهای زیست‌محیطی عشایر	پیش از اجرای طرح جایکا					
میانگین	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم		بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	میانگین
۳/۳۸	۳۵	۵۰	۹۲	۲۸	۱	استفاده از کودهای آلی و سبز به جای کودهای شیمیایی	۳	۸	۲۹	۱۰۲	۶۴	۱/۹۵
۳/۴۳	۳۹	۵۱	۸۶	۲۱	۹	نسوزاندن باقی‌مانده ساقه (کاه و کُش) پس از برداشت محصولات	۶	۸	۲۸	۱۱۰	۵۴	۲/۰۴
۳/۵۰	۳۳	۵۶	۱۰۰	۱۵	۲	نریختن زباله‌های خانگی خود در جنگل، مرتع و مزرعه یا اطراف آن	۷	۸	۲۶	۹۴	۷۱	۱/۹۴
۳/۶۲	۴۳	۵۹	۹۲	۷	۵	برپانکردن آتش در طبیعت با بی‌احتیاطی یا استعمال نکردن دخانیات	۵	۵	۵۰	۸۸	۵۸	۲/۰۸
						همکاری با سازمان‌های محیط زیستی						
۳/۳۳	۳۰	۳۳	۱۲۳	۱۶	۴	همکاری با مأموران منابع طبیعی در زمینه حفاظت از جنگل‌ها و مراتع	۲	۱	۳۹	۹۹	۶۵	۱/۹۱
۳/۵۶	۴۰	۶۲	۸۲	۱۹	۳	همکاری با دستگاه‌های اجرایی در اجرای طرح‌های محیط زیستی و حفاظت از جنگل و مرتع	۵	۵	۳۵	۸۸	۷۳	۱/۹۴
۳/۴۵	۳۲	۶۸	۸۲	۲۰	۴	همکاری در اطلاع‌رسانی به اداره منابع طبیعی	۸	۳	۴۳	۸۶	۶۶	۲/۰۳
۳/۴۲	۳۵	۵۳	۹۹	۱۳	۶	همراهی با کارشناسان جنگلبانی و منابع طبیعی برای پیشگیری از ایجاد آتش‌سوزی در جنگل‌ها	۲	۹	۴۷	۸۴	۶۴	۲/۰۳
۳/۴۵	۲۶	۶۹	۸۶	۲۲	۳	کمک و همکاری در خاموش کردن آتش در جنگل‌ها و مراتع	۵	۳	۴۰	۹۳	۶۵	۱/۹۸
۳/۴۰	۳۵	۶۷	۸۷	۱۶	۱	احترام جامعه عشایری به قوانین برای چرای دام در مراتع	۶	۷	۴۸	۱۰۷	۳۸	۲/۲۰
۳/۳۷	۲۷	۵۴	۱۰۰	۱۸	۷	همکاری با قربان‌های محلی	۲	۳	۴۱	۱۰۴	۵۶	۱/۹۸
۳/۴۱	۳۱	۴۷	۱۰۷	۱۸	۳	نگهبانی از جنگل‌ها و مراتع احیاشده	۱	۸	۳۶	۸۷	۷۴	۱/۹۱
						جلوگیری از تخریب محیط زیست						
۳/۴۵	۱۱	۹۶	۸۱	۱۲	۶	تلاش برای جلوگیری از قطع درختان	۱	۱۰	۴۵	۱۰۸	۴۲	۲/۱۲
۳/۴۸	۳۱	۶۶	۸۲	۲۶	۱	جلوگیری از قاچاق چوب توسط هر فردی	۴	۵	۴۳	۹۵	۵۹	۲/۰۲
۳/۵۹	۳۹	۹۳	۸۶	۱۷	۱	جلوگیری از چرای بی‌رویه دام‌ها در مراتع	۴	۷	۳۱	۹۶	۶۸	۱/۹۵
۳/۵۲	۳۷	۴۹	۱۰۵	۱۵	-	جلوگیری از تخریب خاک و قطع بوته‌های گیاهی توسط ماشین‌آلات سنگین	۵	۵	۳۱	۱۰۹	۵۶	۲/۰۰
۳/۴۴	۳۳	۵۱	۱۰۰	۱۹	۳	جلوگیری از ورود غیرمجاز دام‌ها به مراتع و جنگل‌ها	۱	۴	۳۱	۱۰۵	۶۵	۱/۸۹
۳/۴۴	۳۵	۴۹	۱۱۲	۳	۷	قطع نکردن درختان و جلوگیری از قطع درختان توسط دیگران	۲	۵	۳۷	۸۶	۷۶	۱/۸۹
۳/۵۰	۴۲	۴۲	۱۰۷	۸	۷	بیرون کردن افراد سودجو از عرصه‌های منابع طبیعی	۳	۸	۳۴	۸۹	۷۲	۱/۹۴
۳/۳۹	۲۸	۵۸	۹۴	۲۰	۶	برخورد با افرادی که قصد تخریب جنگل و تبدیل آن را به زمین زراعی دارند	۲	۶	۴۲	۹۳	۶۳	۱/۹۸
۳/۳۴	۳۰	۴۶	۱۰۳	۱۹	۸	جلوگیری از تخریب زمین‌ها و مراتع ملی	۲	۸	۳۵	۹۹	۶۲	۱/۹۷
۳/۴۹						میانگین کلی رفتار زیست‌محیطی عشایر	۲/۰۲					

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

همچنین یافته‌های توصیفی مربوط به سنجش رفتارهای زیست‌محیطی عشایر از دیدگاه مسئولان در پیش و پس از طرح جایکا در جدول ۳ نشان داده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد میانگین کلی نظرات مسئولان در زمینه رفتارهای زیست‌محیطی عشایر در پیش از اجرای طرح جایکا ۱/۹ بوده که در پس از طرح جایکا به ۳/۴۶ افزایش یافته است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود از نظر مسئولان بین میانگین رفتارهای زیست‌محیطی در پیش و پس از اجرای طرح جایکا اختلاف زیادی وجود دارد و میانگین کلی رفتارهای زیست‌محیطی عشایر پس از اجرای طرح بیشتر از رفتارهای زیست‌محیطی عشایر پیش از اجرای طرح است و این نشان می‌دهد از نظر مسئولان اجرای طرح جایکا تأثیر مثبتی بر رفتار زیست‌محیطی عشایر داشته است.

جدول ۳- یافته‌های توصیفی مربوط به گویه‌های سنجش رفتارهای زیست‌محیطی عشایر از دیدگاه مسئولان

پس از اجرای طرح جایکا						گویه‌های سنجش رفتارهای زیست‌محیطی عشایر	پیش از اجرای طرح جایکا					
میانگین کلی نظرات	میانگین نظرات	میانگین نظرات	میانگین نظرات	میانگین نظرات	میانگین نظرات		میانگین کلی نظرات	میانگین نظرات	میانگین نظرات	میانگین نظرات	میانگین نظرات	میانگین نظرات
						مسئولیت‌پذیری بودن در برابر محیط زیست						
۳/۰۶	-	۲	۱۲	۱	-	پاک‌سازی داوطلبانه محیط زیست (جنگل‌ها و مراتع)	-	-	۴	۴	۷	۱/۸
۳/۵۳	۱	۶	۸	-	-	حفظ منابع زیست‌محیطی برای نسل‌های آینده	-	-	۱	۱۱	۳	۱/۸۶
۳/۶	۲	۷	۴	۲	-	علاقه به کشت گونه‌های گیاهی در حال انقراض	-	-	۱	۱۰	۴	۱/۸
۳/۴۶	۱	۶	۷	۱	-	اهمیت‌دادن به حفاظت از اکوسیستم گونه‌های گیاهی و جانوری	-	۱	-	۹	۵	۱/۸
۳/۴۶	-	۸	۶	۱	-	درک خطر تخریب جنگل‌ها و مراتع در آینده برای زندگی عشایر	-	-	-	۸	۷	۱/۵۳
						یادگیری و آموزش مسائل محیط زیستی						
۳/۳۳	۲	۳	۸	۲	-	اهمیت آموزش مسائل زیست‌محیطی	-	-	۴	۷	۴	۲
۳/۵۳	۲	۶	۵	۲	-	مطالعه کتب و نشریات زیست‌محیطی	-	-	-	۱۳	۲	۱/۸۶
۳/۶	۲	۶	۶	۱	-	تمایل به حضور در جلسات محلی برای حفظ محیط زیست	-	-	۱	۱۰	۴	۱/۸
۳/۶	۲	۵	۸	-	-	انتقال دانش زیست‌محیطی خود به دیگران	-	-	-	۱۱	۴	۱/۷۳
۳/۶	۱	۸	۵	۱	-	ملزم کردن خود به شرکت در جلسات اداره منابع طبیعی	-	-	۴	۹	۲	۲/۱۳
۳/۶۶	۱	۸	۶	-	-	مشارکت جامعه عشایری در حفظ محیط زیست	-	-	۱	۱۰	۴	۱/۸
						رفتار و مشارکت فردی در حفاظت از محیط زیست						
۳/۴	-	۶	۹	-	-	تمایل به کاشت درختان در منطقه	-	-	۴	۷	۴	۲
۳/۲	-	۵	۸	۲	-	استفاده از وسایل بازیافتی	-	-	۵	۶	۴	۲/۰۶
۳/۲	۲	۳	۷	۲	۱	تلاش برای حفظ محیط زیست	-	۱	۳	۷	۴	۲/۰۶
۳/۲	۱	۳	۹	۲	-	استفاده نکردن از چوب‌های درختان جنگلی برای تهیه هیزم و زغال و سوخت	-	۱	۲	۹	۳	۲/۰۶

ادامه جدول ۳- یافته‌های توصیفی مربوط به گویه‌های سنجش رفتارهای زیست محیطی عشایر از دیدگاه مسئولان

پس از اجرای طرح جایکا						گویه‌های سنجش رفتارهای زیست محیطی عشایر	پیش از اجرای طرح جایکا					
میانگین	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد		میانگین	تعداد	متوسط	تعداد	تعداد	تعداد
۱/۹۳	۴	۷	۴	-	-	استفاده از کودهای آلی و سبز به جای کودهای شیمیایی	-	-	۴	۷	۴	۱/۹۳
۲	۳	۹	۳	-	-	نسوزاندن باقی مانده ساقه پس از برداشت محصولات	-	-	۳	۹	۳	۲
۲/۰۶	۳	۸	۴	۲	-	نریختن زباله‌های خانگی خود در جنگل، مرتع، مزرعه و ...	-	-	۴	۸	۳	۲/۰۶
۲	۴	۷	۴	۲	-	برپانکردن آتش در طبیعت یا استعمال نکردن دخانیات	-	-	۴	۷	۴	۲
						همکاری با سازمان‌های محیط زیستی						
۲	۳	۹	۳	-	-	همکاری با مأموران منابع طبیعی در زمینه حفاظت از جنگل‌ها و مراتع	-	-	۳	۹	۳	۲
۱/۸	۵	۸	۲	۱	-	همکاری با دستگاههای اجرایی در اجرای طرح‌های محیط و حفاظت از جنگل و مرتع	-	-	۲	۸	۵	۱/۸
۱/۹۳	۵	۹	۱	۱	-	همکاری در اطلاع‌رسانی به اداره منابع طبیعی	-	-	۱	۹	۵	۱/۹۳
۲	۲	۱۲	۱	۲	-	هماهنگی با کارشناسان جنگلبانی و منابع طبیعی برای پیشگیری از آتش‌سوزی در جنگل‌ها	-	-	۱	۱۲	۲	۲
۱/۸۳	۶	۷	۲	۲	-	احترام جامعه عشایری به قوانین برای چرای دام در مراتع	-	-	۲	۷	۶	۱/۸۳
۲	۳	۹	۳	۱	-	همکاری با قربان‌های محلی	-	-	۳	۹	۳	۲
۱/۸۳	۷	۵	۳	۲	-	نگهبانی از جنگل‌ها و مراتع احیاشده	-	-	۳	۵	۷	۱/۸۳
						جلوگیری از تخریب محیط زیست						
۲	۵	۵	۵	۱	-	تلاش برای جلوگیری از قطع درختان	-	-	۵	۵	۵	۲
۱/۹۳	۲	۱۲	۱	۳	-	جلوگیری از قاچاق چوب توسط هر فردی	-	-	۱	۱۲	۲	۱/۹۳
۱/۶۶	۵	۱۰	-	-	-	جلوگیری از چرای بی‌رویه دام‌ها در مراتع	-	-	-	۱۰	۵	۱/۶۶
۱/۶۶	۶	۸	۱	۲	-	جلوگیری از تخریب خاک و قطع بوته‌های گیاهی توسط ماشین‌آلات سنگین	-	-	۱	۸	۶	۱/۶۶
۱/۹۳	۴	۸	۳	۱	-	جلوگیری از ورود غیرمجاز دام‌ها به مراتع و جنگل‌ها	-	-	۳	۸	۴	۱/۹۳
۲	۳	۹	۳	۲	-	قطع نکردن درختان و جلوگیری از قطع درختان توسط دیگران	-	-	۳	۹	۳	۲
۲	۵	۶	۳	۳	-	بیرون کردن افراد سودجو از عرصه‌های منابع طبیعی	-	۱	۳	۶	۵	۲
۱/۸۳	۴	۷	۴	۲	-	برخورد با افراد تخریب‌کننده جنگل و تبدیل آن به زمین زراعی	-	-	۴	۷	۴	۱/۸۳
۲/۱۳	۲	۱۲	۱	۱	-	جلوگیری از تخریب زمین‌ها و مراتع ملی	-	-	۱	۱۲	۲	۲/۱۳
						میانگین کلی رفتارهای زیست محیطی عشایر						۱/۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

سنجش رفتارهای زیست‌محیطی بین روستاهای مطالعه‌شده پیش و پس از اجرای طرح جایکا

به منظور بررسی و تبیین معناداری تفاوت مؤلفه‌های رفتار زیست‌محیطی عشایر بین روستاهای مطالعه‌شده از آزمون ناپارامتریک کروسکال-والیس استفاده شده است. نتایج این آزمون در جدول ۵ آورده شده است. همان‌طور که دیده می‌شود در بعضی ابعاد و مؤلفه‌های زیست‌محیطی بین روستاهای مطالعه‌شده تفاوت معناداری وجود دارد؛ برای نمونه سطح معناداری برای ابعاد اقتصادی و کالبدی-زیرساختی به ترتیب برابر با ۰/۰۰۰ و برای ابعاد اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی به ترتیب برابر با ۰/۸۵۴ و ۰/۸۶۹ به دست آمده است. این بدان معناست که با توجه به اینکه سطح معناداری برای مؤلفه‌های اقتصادی و کالبدی-زیرساختی کمتر از ۰/۰۵ به دست آمده است، بین روستاهای مطالعه‌شده تفاوت معناداری در سطح ۵ درصد وجود دارد؛ این در حالی است که سطح معناداری برای مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی بیش از ۰/۰۵ به دست آمده است؛ بنابراین بین روستاهای مطالعه‌شده و مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی از نظر عشایر و مسئولان تفاوت معناداری در سطح ۵ درصد وجود ندارد.

جدول ۶- نتایج آزمون کروسکال-والیس برای سنجش رفتارهای زیست‌محیطی در بین روستاهای مطالعه‌شده

Test Statistics ^{a,b} (مردم)				
کالبدی- زیرساختی	زیست‌محیطی	اجتماعی- فرهنگی	اقتصادی	
۱۹.۳۹۵	۱.۲۳۵	۱.۳۴۲	۲۲.۳۷۰	Chi-Square
۴	۴	۴	۴	df
۰.۰۰۱	۰.۸۶۷	۰.۸۵۴	۰.۰۰۰	Asymp. Sig.
Test Statistics ^{a,b} (مسئولان)				
کالبدی- زیرساختی	اجتماعی- فرهنگی	زیست‌محیطی	اقتصادی	
۷.۵۳۳	۱.۳۹۰	۲.۰۰۲	۰.۷۳۶	Chi-Square
۴	۴	۴	۴	df
۰.۱۱۰	۰.۸۴۶	۰.۷۳۵	۰.۹۴۷	Asymp. Sig.

(مسئولان)			
میانگین	N	روستا	
۸	۳	مازه‌رشته	اقتصادی
۱۰	۳	تبرک سفلی	
۸	۳	طارم	
۷	۳	گزستان	

۷	۳	دورک سفلی	اجتماعی - فرهنگی
	۱۵	جمع	
۱۰	۳	مازه‌رشته	
۸	۳	تبرک سفلی	
۶	۳	طارم	
۱۰	۳	گزستان	
۶	۳	دورک سفلی	
	۱۵	جمع	
۱۰	۳	مازه‌رشته	
۸	۳	تبرک سفلی	
۶	۳	طارم	زیست‌محیطی
۱۰	۳	گزستان	
۶	۳	دورک سفلی	
	۱۵	جمع	
۷	۳	مازه‌رشته	
۱۲	۳	تبرک سفلی	
۱۰	۳	طارم	کابندی - زیرساختی
۳	۳	گزستان	
۸	۳	دورک سفلی	
	۱۵	جمع	

(مردم)			
میانگین	N	روستا	
۷۶	۵۳	تبرک سفلی	اقتصادی
۱۲۳	۸۷	گزستان	
۱۰۴	۲۵	مازه‌رشته	
۹۰	۲۸	دورک سفلی	
۱۱۲	۱۳	طارم	
	۲۰۶	جمع	
۹۷	۵۳	تبرک سفلی	
۱۰۸	۸۷	گزستان	
۱۰۲	۲۵	مازه‌رشته	

۱۰۱	۲۸	دورک سفلی	
۱۱۰	۱۳	طارم	
	۲۰۶	جمع	
۱۱۰	۵۳	تبرک سفلی	زیست‌محیطی
۱۰۳	۸۷	گزستان	
۱۰۳	۲۵	مازه‌رشته	
۹۵	۲۸	دورک سفلی	
۱۰۰	۱۳	طارم	
	۲۰۶	جمع	
۷۸	۵۳	تبرک سفلی	
۱۲۱	۸۷	گزستان	کابلی - زیرساختی
۹۹	۲۵	مازه‌رشته	
۹۴	۲۸	دورک سفلی	
۱۲۱	۱۳	طارم	
	۲۰۶	جمع	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

سنجش رفتارهای زیست‌محیطی به‌لحاظ ویژگی‌های جمعیت‌شناختی عشایر (سن، جنسیت و تحصیلات) پیش و پس از اجرای طرح جایکا

به‌منظور بررسی و تبیین رفتارهای زیست‌محیطی و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی عشایر از آزمون کروسکال-والیس استفاده شد. جداول ۷ تا ۹ نتایج آزمون کروسکال-والیس را به ترتیب برای سن، جنسیت و تحصیلات با رفتارهای زیست‌محیطی در پیش و پس از اجرای طرح جایکا نشان می‌دهند. همان‌طور که دیده می‌شود بین هیچ‌کدام از ویژگی‌های جمعیت‌شناختی عشایر (سن، جنسیت و تحصیلات) و مسئولان با رفتارهای زیست‌محیطی در پیش و پس از اجرای طرح جایکا با توجه به اینکه سطح معناداری بیش از ۰/۰۵ به دست آمده است، تفاوت معناداری وجود ندارد؛ بنابراین نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد تفاوت معناداری بین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی عشایر (سن، جنس و تحصیلات) با رفتارهای زیست‌محیطی در پیش و پس از اجرای طرح جایکا وجود ندارد.

جدول ۷- نتایج آزمون کروسکال-والیس برای سن و رفتارهای زیست‌محیطی در پیش و پس از اجرای طرح جایکا

Test Statistics ^{ab} (عشایر)						
رفتار زیست محیطی پس از طرح	رفتار زیست محیطی پیش از طرح	کالبدی-زیرساختی	زیست محیطی	اجتماعی- فرهنگی	اقتصادی	
۹.۰۴۵	۱.۶۹۶	۴.۲۲۹	۳۸۵۸	۴.۳۳۵	۳.۰۶۱	خی دو
۵	۵	۵	۵	۵	۵	درجه آزادی
۰.۱۰۷	۰.۸۸۹	۰.۵۱۷	۰.۵۷۰	۰.۵۰۲	۰.۶۹۱	سطح معناداری
Test Statistics ^{ab} (مسئولین)						
رفتار زیست محیطی پس از طرح	رفتار زیست محیطی پیش از طرح	کالبدی-زیرساختی	زیست محیطی	اجتماعی- فرهنگی	اقتصادی	
۲.۳۱۳	۲.۳۱۳	۴.۱۷۴	۶.۳۴۳	۲.۴۸۳	۴.۳۰۸	خی دو
۳	۳	۳	۳	۳	۳	درجه آزادی
۰.۵۱۰	۰.۵۱۰	۰.۲۴۳	۰.۰۹۵	۰.۴۳۷	۰.۲۳۰	سطح معناداری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول ۸- نتایج آزمون کروسکال- وایس برای جنسیت و رفتارهای زیست محیطی در پیش و پس از اجرای طرح جایکا

Test Statistics ^{ab} (مردم)						
رفتار زیست محیطی پس از طرح	رفتار زیست محیطی پیش از طرح	کالبدی- زیرساختی	زیست محیطی	اجتماعی- فرهنگی	اقتصادی	
۱.۰۰۴	۱.۲۹۴	۰.۸۹۶	۰.۲۹۱	۱.۶۵۳	۰.۰۰۷	خی دو
۱	۱	۱	۱	۱	۱	درجه آزادی
۰.۳۱۶	۰.۲۵۵	۰.۳۴۴	۰.۶۴۵	۰.۱۹۸	۰.۹۳۴	سطح معناداری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول ۹- نتایج آزمون کروسکال- وایس برای تحصیلات و رفتارهای زیست محیطی در پیش و پس از اجرای طرح جایکا

Test Statistics ^{ab} (مردم)						
رفتار زیست محیطی پس از طرح	رفتار زیست محیطی پیش از طرح	کالبدی- زیرساختی	زیست محیطی	اجتماعی- فرهنگی	اقتصادی	
۵.۳۱۸	۱.۲۴۲	۰.۲۳۶	۵.۲۰۶	۴.۰۶۳	۰.۹۷۰	خی دو
۴	۴	۴	۴	۴	۴	درجه آزادی
۰.۲۵۶	۰.۸۷۱	۰.۹۹۴	۰.۲۶۳	۰.۳۹۸	۰.۹۱۴	سطح معناداری
Test Statistics ^{a,b} (مسئولان)						

رفتار زیست‌محیطی پس از طرح	رفتار زیست‌محیطی پیش از طرح	کالبدی-زیرساختی	زیست‌محیطی	اجتماعی-فرهنگی	اقتصادی	
۴.۵۹۷	۴.۵۹۷	۰.۸۱۲	۱.۸۱۶	۳.۰۳۲	۰.۰۲۳	خی‌دو
۲	۲	۲	۲	۲	۲	درجه آزادی
۰.۱۰۰	۰.۱۰۰	۰.۶۶۶	۰.۴۰۳	۰.۲۲۰	۰.۹۸۹	سطح معناداری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

نتیجه‌گیری

امروزه رفتارهای زیست‌محیطی انسان، یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل بر محیط زیست، توجه بسیاری از جامعه‌شناسان محیط زیستی را به خود جلب کرده است. کنش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی ضمن اینکه بر بیشتر مسائل و تهدیدات زیست‌محیطی تأثیر می‌گذارند، خود نیز از عوامل بسیاری تأثیر می‌پذیرند. از سوی دیگر وقایع و رخداد‌های تلخ در حوزه محیط زیست در سال‌های اخیر، بر نگرانی‌ها و بیم‌ها برای زیست‌بوم افزوده است. مشکلات محیط زیستی جهانی در زمینه منابع طبیعی، آلودگی هوا، آب، خاک، از بین رفتن تنوع زیستی، انقراض موجودات و افزایش حوادث طبیعی، زندگی مردم جهان را با چالش‌های جدید و جدی مواجه کرده است؛ چالش‌هایی که از فعالیت‌های انسانی در نقاط مختلف کره زمین متأثر بوده است. کشور ما نیز از این چالش‌ها، معضلات و نگرانی‌ها مصون نبوده است. آنچه در قرن حاضر اهمیت دارد، حفظ محیط زیست و افزایش فرهنگ زیست‌محیطی در میان جمعیت روستایی و عشایری است. اگر رفتار زیست‌محیطی جوامع انسانی اعم از روستایی، عشایری و شهری بهبود یابد، محیط زیست سالم‌تری هم برای مردم و هم برای آیندگان خواهیم داشت. بر این مبنا، در ایران نیز از ماه آگوست سال ۲۰۱۰، یک تیم از آژانس بین‌المللی همکاری‌های ژاپن و اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان چهارمحال و بختیاری مشترکاً پروژه مدیریت مشارکتی جنگل و مرتع را در ۵ روستای بخش بازفت واقع در حوضه کارون بالا اجرا کردند که از اهداف اصلی آن، حفاظت از جنگل‌ها و مراتع حوضه، افزایش درآمد مردم محلی و تغییر نگرش و رفتار زیست‌محیطی عشایر در روستاهای هدف مطالعه بوده است. نتایج میدانی پژوهش نیز نشان‌دهنده تأثیرات مثبت طرح جایکا بر بهبود رفتار زیست‌محیطی عشایر از دیدگاه عشایر و مسئولان بود؛ برای نمونه مجموع میانگین مربوط به اقدامات ۱۳ گانه طرح جایکا در حفاظت از محیط زیست (جنگل و مرتع) از دیدگاه مسئولان برابر با ۳/۳۵ بوده است؛ با توجه به اینکه این میانگین از میانگین فرضی ۳ بیشتر است، بنابراین اقدامات طرح جایکا در حفاظت از محیط زیست (جنگل و مرتع) از دیدگاه مسئولان تا حدودی مثبت بوده است. همچنین میانگین کلی سایر ابعاد نیز به ترتیب در بعد اقتصادی برابر با ۲/۹۹، در بعد اجتماعی ۳/۰۱، زیست‌محیطی ۳/۲۳ و بعد کالبدی- زیرساختی ۳/۳۲ به دست آمده است. همان‌طور که دیده می‌شود در بعد اقتصادی میانگین کمتر از ۳ و در سایر ابعاد بیش از حد متوسط به دست آمده است. همچنین مشخص شد بین میانگین رفتار زیست‌محیطی عشایر در پیش از اجرای طرح جایکا رابطه معناداری در سطح ۵ درصد وجود دارد که

نشان‌دهنده تأثیر مثبت این طرح در راستای رسیدن به اهداف مدنظر از جمله حفاظت از جنگل‌ها و مراتع منطقه بازفت بود.

با بررسی نتایج پژوهش حاضر و مقایسه نتایج با مطالعات گذشته می‌توان گفت نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش‌های نصرتی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵)، صالحی و همکاران (۱۳۹۵)، قادری و همکاران (۱۳۹۴)، همتی و شبیری (۱۳۹۴) و عمید (۱۳۹۰) همسو و موافق و با پژوهش‌های حاجی‌زاده میمندی و همکاران (۱۳۹۴) و امامقلی (۱۳۹۰) مخالف و متفاوت است.

در مجموع مؤلفه‌های مطالعه‌شده شامل اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، زیست‌محیطی و کالبدی- زیرساختی، در پس از اجرای طرح نسبت به پیش از آن شاهد افزایش چشمگیر بوده‌ایم؛ اما اجرای اینگونه طرح‌ها هم خالی از اشکال نیست و امید است از نتایج این مطالعه برای اجرای طرح جایکا در مناطق دیگر استفاده شود؛ از این رو پیشنهاد می‌شود با جلب مشارکت مردم محلی، مسائل زیست‌محیطی و نحوه حفاظت از جنگل‌ها و مراتع در روستاها به روستاییان آموزش داده شود و با اجرای پروژه‌های کوچک مانند خیاطی، کشت سبزی‌های کوهی، زنبورداری و... در روستاها ضمن توانمندسازی عشایر، اشتغال و درآمد خانوارهای عشایر بهبود یابد.

منابع

- ۱- ابراهیمی، هما، چپی، کامران، قهرمانی، لقمان و داوری، مسعود، (۱۳۹۴)، تأثیر تبدیل مرتع به جنگل دست‌کاشت بر بعضی ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک، مجله تحقیقات جنگل و صنوبر ایران، دوره ۲۳، شماره ۲، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور، ۳۷۹-۳۹۱.
- ۲- احمدیان، داریوش، حقیقتیان، منصور، (۱۳۹۵)، تحلیل جامعه‌شناختی نقش عوامل فرهنگی بر رفتارهای زیست‌محیطی شهری، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره ۶، شماره ۱۸، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، ۷۶-۵۱.
- ۳- اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان چهارمحال و بختیاری، (۱۳۹۵)، رهنمون پروژه مدیریت مشارکتی جنگل و مرتع در استان چهارمحال و بختیاری / جمهوری اسلامی ایران، تیم همکاری‌های فنی پروژه و جایکا، شهرکرد.
- ۴- اداره کل هواشناسی استان چهارمحال و بختیاری، (۱۳۹۳)، تحلیلی بر وضعیت آب‌وهوای استان چهارمحال و بختیاری در پاییز ۱۳۹۳، مرکز تحقیقات هواشناسی کاربردی، شهرکرد.
- ۵- استانداری چهارمحال و بختیاری، (۱۳۹۵)، گزارش اقتصادی و اجتماعی استان چهارمحال و بختیاری- چهارمحال و بختیاری- شهرستان کوهرنگ، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان، شهرکرد.

- ۶- امامقلی، لقمان، (۱۳۹۰)، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، استاد راهنما: صالحی، صادق، دانشگاه مازندران، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، گروه علوم اجتماعی.
- ۷- ایزدی، فاطمه، کریمیان، علی‌اکبر، سودایی‌زاده، حمید، (۱۳۹۲)، برآورد میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی دانش‌آموزان روستایی و رابطه آن با آگاهی والدین و مریبان (مطالعه موردی: دانش‌آموزان دوره راهنمایی روستاهای منطقه جی اصفهان)، پژوهش‌های روستایی، دوره ۴، شماره ۴، تهران، ۷۹۲-۷۷۷.
- ۸- برخوردار، بنفشه، (۱۳۸۷)، شناخت محیط زیست، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ هفتم، دانشگاه پیام نور، ۱۳۰ص.
- ۹- حاجی‌زاده میمندی، مسعود، سیار خلیج، حامد، شکوهی، کاوه، (۱۳۹۴)، بررسی عوامل فرهنگی مرتبط با رفتارهای محیط زیستی (مطالعه موردی: شهر یزد)، دو فصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دوره ۳، شماره ۱، تبریز، ۸۳-۱۰۷.
- ۱۰- جعفرنیا، شهرام، جلیلوند، حمید، (۱۳۸۹)، بررسی شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در محیط زیست شهری، چهارمین همایش تخصصی مهندسی محیط زیست، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده محیط زیست.
- ۱۱- خوشفر، غلامرضا، صالحی، صادق، امامقلی، لقمان، (۱۳۸۹)، بررسی رفتارهای مردم نسبت به محیط زیست، چهارمین همایش تخصصی مهندسی محیط زیست، دانشگاه تهران، دانشکده محیط زیست.
- ۱۲- رحمانی، بیژن، مجیدی، بتول، (۱۳۸۸)، عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در حفظ محیط زیست شهری با تأکید بر نگرش اکوفمینیستی، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۳، شماره ۷، ملایر، ۱۵-۳۸.
- ۱۳- سعیدنیا، احمد، (۱۳۸۸)، فضای سبز شهری، کتاب سبز شهرداری، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور، جلد دوم، چاپ اول، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، ۲۵۵ ص.
- ۱۴- صالحی، صادق، امامقلی، لقمان، (۱۳۹۱)، سرمایه فرهنگی و نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان)، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، دوره ۸، شماره ۲۸، انجمن مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۹۱-۱۲۰.
- ۱۵- صالحی، صادق، کبیری، افشار، کریم‌زاده، سارا، (۱۳۹۵)، بررسی نقش جنسیت در جهت‌گیری‌های زیست‌محیطی (مورد مطالعه: شهر ارومیه)، علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره ۱۸، شماره ۱، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ۱۵۱-۱۶۱.

- ۱۶- صداقت‌نوری، حسین، (۱۳۹۳)، سیاست پژوهی پارادایم‌های مشارکتی شهروندان در مدیریت محیط زیست شهری، مجله مدیریت شهری، دوره ۱۴، شماره ۳۸، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، ۲۷۳-۲۹۹.
- ۱۷- عمید، ماندانا، (۱۳۹۰)، نقش آموزش‌های زیست‌محیطی در ارتقای آگاهی عشایر اسکان‌یافته شهرستان اندیمشک با تأکید بر استفاده بهینه از منابع انرژی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: شبیری، سید محمد، دانشگاه پیام نور تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه روان‌شناسی و علوم تربیتی.
- ۱۸- قادری، ناصر، چوپانی، سامان، صالحی، صادق، خوشفر، غلامرضا، (۱۳۹۴)، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتار زیست‌محیطی در شهرستان مریوان در سال ۱۳۹۲، مجله علوم پزشکی زانکو، دوره ۷، شماره ۳، دانشگاه علوم پزشکی کردستان، ۱۰-۱۸.
- ۱۹- گزارش طرح مدیریت مشارکتی جنگل و مرتع، (۱۳۹۴)، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان چهارمحال و بختیاری، استان چهارمحال و بختیاری، شهرکرد، ۵۴-۵۶.
- ۲۰- لهسایی‌زاده، عبدالعلی، محمدی‌نیا، طیبه، (۱۳۸۷)، بررسی نقش عملکرد زنان در حفظ محیط زیست شهر لپویی فارس، فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی، دوره ۴، شماره ۱۲، دانشگاه آزاد واحد آشتیان، ۲۹-۵۶.
- ۲۱- مختاری ملک‌آبادی، رضا، عبداللهی، عظیمه‌سادات، صادقی، حمیدرضا، (۱۳۹۳)، تحلیل و بازشناسی رفتارهای زیست‌محیطی شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان سال ۱۳۹۱)، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۵، شماره ۱۸، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، ۱-۲۰.
- ۲۲- میرابراهیمی، علی، (۱۳۸۹)، محیط زیست و استراتژی حقوق اسلامی، مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی)، دوره ۵، شماره ۱۲، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، ۱۵۵-۱۷۲.
- ۲۳- نصرتی‌نژاد، فرهاد، سراج‌زاده، حسین، دیهول، منصور، (۱۳۹۵)، تبیین جامعه‌شناختی رفتار زیست‌محیطی (مطالعه موردی: شهروندان تهرانی)، فصلنامه توسعه پایدار محیط جغرافیایی، دوره ۱، شماره ۱، دانشگاه شهید بهشتی، ۱-۱۸.
- ۲۴- نواح، عبدالرضا، فروتن‌کیا، شهروز، (۱۳۹۰)، بررسی رابطه بین کنش عقلانی و رفتارهای زیست‌محیطی (مورد مطالعه: جامعه شهری اندیمشک)، فصلنامه علمی محیط زیست، دوره ۱۴، شماره ۵۱، سازمان حفاظت محیط زیست، ۶۸-۷۸.
- ۲۵- واقفی، الهام، حقیقتیان، منصور، (۱۳۹۴)، نقش سرمایه فرهنگی در رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی در شهر شیراز، فصلنامه مجلس و راهبرد، دوره ۲۲، شماره ۸۴، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۳۱۷-۳۹۲.

- ۲۶- واقفی، الهام، حقیقتیان، منصور، (۱۳۹۳)، بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی بر رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی با رویکرد توسعه پایدار شهری، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، دوره ۷، شماره ۸، انجمن علمی اقتصاد شهری ایران، ۶۷-۶۸.
- ۲۷- همتی، زهرا، شبیری، محمد، (۱۳۹۴)، تحلیلی بر مؤلفه‌های ارتقای فرهنگ محیط زیستی (مطالعه موردی: شهروندان شهر شیراز)، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ۸، شماره ۴، انجمن مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۹۷-۲۱۵.
- 28- Bedrous, A.V., (2007). **Environmental Concern and Pro-environmental Behaviours: The Relationship Attitudes, Behaviours and Knowledge**. Department of Sociology, University of Nebraska-Lincoln, 343 p.
- 29- Chen, T.B., & Chai, L.T., (2011). **Attitude towards the environment and green products: consumer's perspective**, Management science and engineering, Vol 4, No 2, Pp 27-93.
- 30- Dunlap, R., & Jones, R., (2002). **Environmental Concern: Conceptual and Measurement Issues**, In Dunlap and Michelson (Ed), Handbook of Environmental Sociology, London: Greenwood Press, Pp 482-542.
- 31- Dunlap, R.E., & Van Liere, K.D., (1978). **The new environmental paradigm: A proposed measuring instrument and preliminary results**, Journal of Environmental Education, Vol 9, No 4, Pp 10-19.
- 32- Ifegbesan, A., (2010). **Exploring Secondary School Students' Understanding and Practices of Waste Management in Ogun State, Nigeria**, International Journal of Environmental and Science Education, Vol 5, No 2, Pp 201-215.
- 33- Katuwal, H., (2012). **Demand for Water Quality: Empirical evidence from a knowledge, attitude, behavior, and choice experiment survey about the Bagmati River in Kathmandu, Nepal**, Ph.D.Dissertation, The University of New Mexico.
- 34- Kollmuss, A., & Agyeman, J., (2002). **Mindin the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to proenvironmental behavior?**, journal of environmental education research, Vol 8, No 3, Pp 87-114.
- 35- Mulyadi, J., (2010), **Effect of environmental knowledge, local wisdom, locus of control and farming motivation on responsible environmental behavior of farmers in Soppeng regency of south Soluwesi**, International Journal of Academic Research, Vol 3, No 2, Pp 112-143.

- 36- Rouget, M., O'Donoghue, S., Taylor, C., Roberts, D., & Slotow, R., (2016). **Improving the management of threatened ecosystems in an urban biodiversity hotspot through the Durban Research Action Partnership**, Bothalia-African Biodiversity & Conservation, Vol 46, No 2, Pp 1-34.
- 37- Saldaeva, M.N., Kudryashov, A.V., Magomadova, T.L., Sikorskaya, G.P., Evtodieva, T.E., & Charaeva, M.V., (2016). **The Analysis of Institutional Environment for Development of a Public-Private Partnership in the Sphere of Environmental Protection in the Samara Region**, International Journal of Environmental and Science Education, Vol 11, No 14, Pp 6934-6948.
- 38- Stanford, D., & Guiver, J., (2016). **Driving pro-environmental change in tourist destinations: encouraging sustainable travel in National Parks via partnership project creation and implementation**, Journal of Sustainable Tourism, Vol 42, No 3, Pp 484-505.
- 39- Tengberg, A., Radstake, F., Zhang, K., & Dunn, B., (2016). **Scaling up of Sustainable Land Management in the Western People's Republic of China: Evaluation of a 10-Year Partnership**, Land Degradation & Development, Vol 72, No 2, Pp 134-441.

